

KISEBB KÖZLEMÉNYEK

Magyar -ó > szláv -ou ~ -ov?

1959 elején a fenti címen előadást tartottam a Magyar Nyelvtudományi Társaság Szláv Nyelvészeti Szakosztályában. Ezt az előadást — a pesti vita tanulságait figyelembe véve — még az év nyarán megismételtem a Lengyel Nyelvészek Varsói Köreinek felolvasó ülésén. A felolvasás napján érkezett Varsóba a bolgár „Ez i literatura” c. folyóirat az évi 3. száma, amely SZTOJKO SZTOJKOV cikkét közölte a bánáti bolgár nyelvjárások magyar elemeiről (magyar nyelven ismerteti PANDÚR JÚLIA a Magyar Nyelvjárások VII. 1961. évi kötetében), amelyben a címben jelzett kérdéshez is hozzászólt. A varsói vita és SZTOJKOV cikke szükségessé tette az előadás szövegének kiegészítését. Ezután az előadásomban tárgyalt problémát orosz nyelvű cikkben dolgoztam ki, a magyarul nem tudó és a magyar vonatkozások szakirodalmát nem ismerő szlavista szakemberek számára; ezt a cikket a debreceni egyetem Szláv Filológiai Intézete évkönyvének első kötetében tettem közzé «Далю-ли венгерское -ó славянское -ov?» címen (Slavica I. 1961. 43—54. l.). Jelen közleményem voltaképpen az említett orosz nyelvű cikkemnek a magyar szakirodalmat ismerő magyar nyelvészek számára készült változata.

1. Ha a szláv nyelvek szókincsének magyar elemeit vizsgáljuk, fel-tűnik, hogy a mai magyar szóvégi hosszú -ó helyén a szláv nyelvekbe átkerült magyar jövevényekben általában -ou ~ -ov szóvéget találunk. Megjegyzendő, hogy a magyar nyelvterülettel érintkező szláv nyelvekről van itt szó.

2. Lássunk néhány példát!

A) A szlovákból:

a) A szlovák—magyar nyelvhatár mellékéről; Gömör megyéből:

čáko_x (~ m. csákó) | čavargoy_x (~ m. csavargó) | čiko_x (~ m. csikó) | čomoy_x (~ m. csomó) | čurgoy_x (~ m. csurgó) | dugóhúzoy_x (~ m. dugóhúzó) | hidegvágoy_x (~ m. hidegvágó) | hizoy_x (~ m. hízó) | hintoy_x (~ m. hintó) | rindžoy_x (< m. ringyó), budogóvi (többes nominativusz egy *budogoy_x egyszsz. nom.-ból), halgatóvi (mint az előző) stb. — Ebben a szlovák nyelvjárásban ma néhány szó ingadozást mutat; ilyenek pl. bagó ~ bagoy_x | dongó ~ dongoy_x | hajó ~ hajoy_x | húzó ~ húzoy_x ('kaptahúzó') | kopó ~ kopoy_x | ločogó ~ ločogoy_x | takaró ~ takaroy_x | váló ~ váloy_x 'vályú' stb., néhány szó pedig csak a magyar köznyelvből ismert -ó szóvéggel fordul elő, pl. čomaktartó | kandáló | kaparó | lopó | rakodó ('széna- vagy szalmaraktár') | roló | solgabíró | tizoltó (~ m. tűzoltó) stb. (JOZEF SZABÓ, Maďarské elementy v slovenských nárečiach v Gemeri. Linguistica Slovaca I—II, 183—189. l.)

b) A magyar nyelvterületen belüli szlovák szigetnyelvjárásokból, főleg a szarvasiból:

(Itt a magyar záródó diftongus *u*-ja az esetek többségében már *v*-vé vált: konzonantizálódott): *adov* (~ m. *adó*) | *akov* (~ m. *akó*) | *ášov* (~ m. *ásó*) | *bitov* 'vágóhíd' | *cipou* ~ *cipov* (~ m. *cipó*) | *čakou* | *čapou* ~ *čapov* 'ostorhegye' | *depov* 'kisebb pálinkamérés' | *dongou* ~ *dongov* (~ m. *dongó*) | *ekhov* 'kocsiernyő' | *forgou* ~ *forgov* 'kalap mellé tett bokréta' | *gubov* (~ m. *gubó*) | *hajtov* (~ m. *hajtó*) | *hajov* (~ m. *hajó*) | *hálov* (~ m. *háló*) | *herňov* (~ m. *hernyó*) | *kišbírov* | *lougou* ~ *lougov* 'hámfa, amelyen a lógós húz' | *lopov* 'borszívó tök' | *ňaklov* 'nyakaló kötél a kocsihíd révén' | *palov* 'palló' | *šejtálov* 'inga' (< *sétáló*) | *širatou* ~ *širatov* | *sečkavágov* | *sikšov* ~ *síkšov* (< *széksó* ~ *szüksó*) | *surkálav* 'pipaszurkáló' | *vontatov* 'kisebb búza-, széna-boglya' | *zacšov* (~ m. *zacskó*) stb. (MELICH, NyK. XXV, 288–303; PAVEL ONDRUS, Stredoslovenské nárečia v Maďarskej ľudovej republike. Bratislava 1956. 305–6. l.)

B) A kárpátukrán nyelvjárásokból:

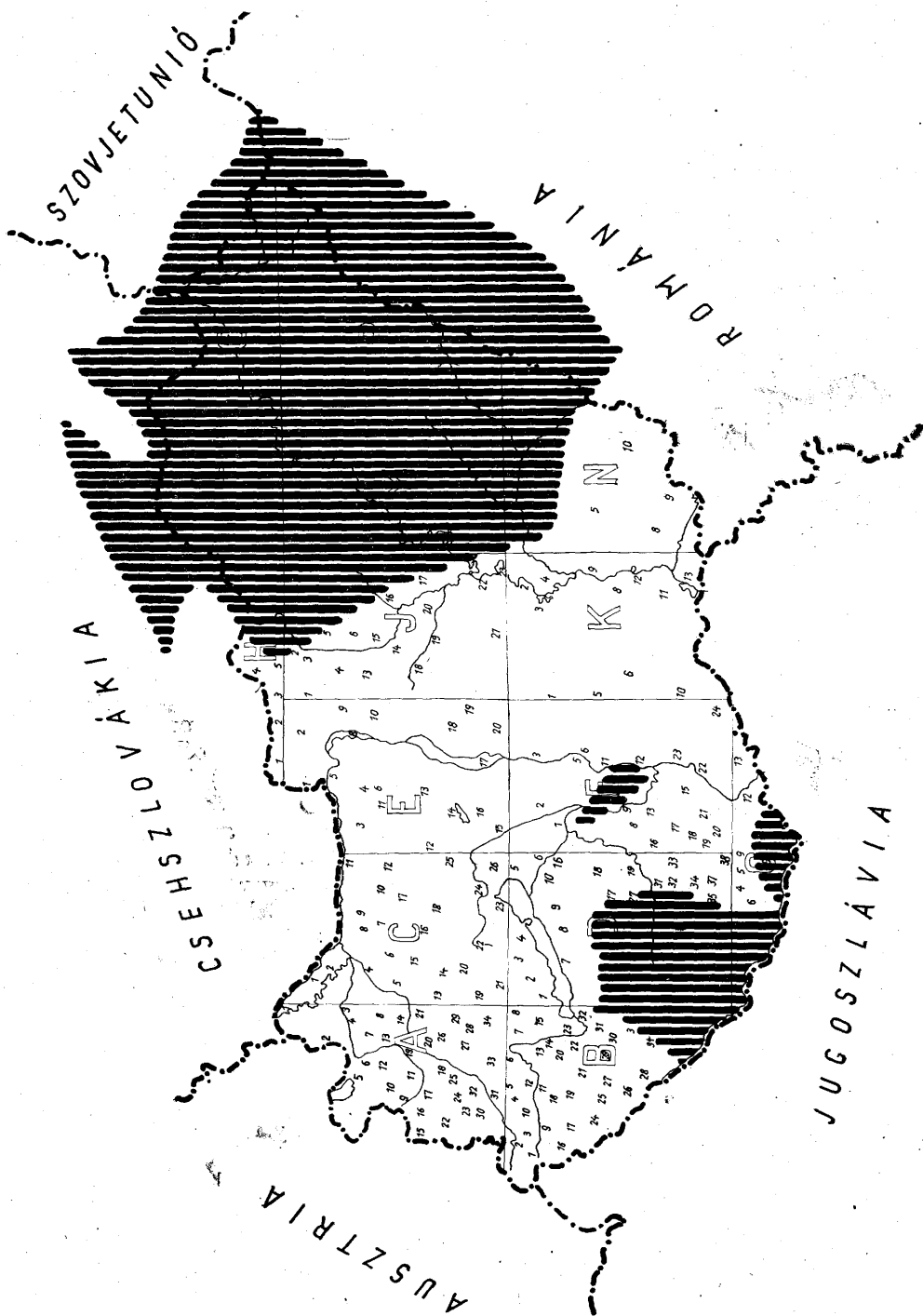
akiv ~ genitivusz (a. továbbiakban: gen.) *akova* (~ magyar = m. *akó*) | *aršiv* ~ gen. *aršova*¹ (~ m. *ásó*)² | *bagiv* ~ gen. *bagova* (~ m. *bagó*) | *beróv* (~ m. *bíró*) | *cjipiv* ~ gen. *cjipova* (~ m. *cipó*) | *čumiv* ~ gen. *čumova* (~ m. *csomó*, illetőleg m. nyelvjárási *csumó*) | *forgiv* ~ gen. *forgova* 'csokor- vagy tolldísz a férfi-fejviseleten' (~ m. *forgó*) | *hintiv* ~ gen. *hintova* (~ m. *hintó*) | *kapiv* ~ gen. *kapova* 'labdajáték fajtája' (~ m. *kapó*) | *kopiv* ~ gen. *kopova* (~ m. *kopó*) | *koporšiv* ~ gen. *koporšova* (~ m. *koporsó*) | *koršiv* ~ gen. *koršova* (~ m. *korsó*) | *lopiv* ~ gen. *lopova* (~ m. *lopó* [szerszám]) | *mošogativ* ~ gen. *mošogatova* (~ m. *mosogató* [edény]) | *napliv* ~ gen. *naplova* (~ m. *napló*) | *ňakravaliv* ~ gen. *ňakravalova* (~ m. *nyakravaló*) | *sabiv* ~ gen. *sabova* (~ m. *szabó*) | *sakajtiv* ~ gen. *sakajtova* (~ m. *szakajtó*) | *samadiv* ~ gen. *samadova* (~ m. *számadó*) | *sovgabiriv* ~ gen. *sovgabirova* (~ m. *szolgabíró*, ill. m. nyelvjárási *szougabiró*) | *timšiv* ~ gen. *timšova* (~ m. *tímsó*) | *tistartiv* ~ gen. *tistartova* (~ m. *tisztartó*) | *zacšov* ~ gen. *zacšova* (~ m. *zacskó*) stb. (CSOPEY L., Magyar szók a rutén nyelvben. NyK. XVI, 270–294. és A. BONKÁLO, Die ungarländischen Ruthenen. Ung. Jb. I, 318–341.).

[Az idézett példákban látható, hogy az ukránban jól ismert, zárt szótagokban történt *o* > *i* (vö. ó-szláv *kónb* 'ló' > ukr. *kiň*, de gen. *koňa*) hangváltkozás a kárpátukrán nyelvjárásokból kimutatott magyar jövevényszavakban is végbement; ez a hangváltkozás az ukránban csak a zárt szótagokbeli *o*-t érte, tehát a nyílt szótagok *o* hangját egyáltalán nem érintette; ezért a magyar jövevényszavak ukrán paradigmájában ma *i* ~ *o* váltakozást találunk. Az ebből adódó magyar nyelvtörténeti következtetést, illetőleg tanulságot dolgozatunknak a szláv *-ov* (~ kárpátukrán *-iv*) eredetét vizsgáló részében fogjuk levonni. Itt csak még annyit jegyeznek meg, hogy a kárpátukrán nyelvjárásokban ez a másodlagos *i*, *u*-val és *ü*-vel váltakozik. Ezt a váltakozást CSOPEY pl. az *ü*-s, míg BONKÁLO az *i*-s alakváltozatokban egységesíti. Én magam azért közlöm CSOPEY-től vett adataimat is *i*-vel írva, mivel az

¹ Ebben az adatban az *-r-* az ukránban az *-š* előtt kifejlődött anorganikus hang; vö. pl. kárpátukrán *mašyna* ~ *maršyna* és *šašyna* ~ *šaršyna* (< m. *sás*) szópárokat (BONKÁLO, Ung. Jb. I, 321.).

² Ha az ukrán adatnál nem adom meg a jelentést, az azonos a zárójelbe tett magyar megfelelő jelentésével.

A mai magyar záródó diftongusos nyelvjárási területek

i-s alakváltozatok az általános ukrán *o > i* hangváltozás hordozói, míg az *ü*-s és *u*-s hangalakváltozatok esetleg csak másodlagos nyelvjárási variánsok.]

C) A bolgár nyelvjárásokból:

a) A bánáti bolgár nyelvjárásokból:

ašuf (a bolgárban abszolút szóvégen zöngés nem állhat, tehát zöngétlenül (~ m. *ásó*) | *birof* (~ m. *bíró*) | *cipof* (~ m. *cipó*) | *čakuf* (~ m. *csákó*) | *čumof* (~ m. *csomó*, illetőleg m. nyelvjárási *csumó*) | *chernof* (~ m. *hernyó*) | *chintof* (~ m. *hintó* 'kocsi') | *kapof* ~ m. *kopó* 'kutya') | *sabof* (~ m. *szabó*) | *tistartof* (~ m. *tisztartó*) | *vaguf* (~ [hideg] *vágó*) | *židuf* (~ m. *zsidó*) stb. (STOJKOV, Ungarski zaemki v banatskija govor. Ezik i literatura, XIV. évf. — 1959, 3. szám 176—190., de különösen 182. l.).

b) Más (bulgáriai) bolgár nyelvjárásokban, illetve a bolgár köznyelvben is találunk ide tartozó magyar jövevényszavakat. Ilyenek: *alov* (~ m. [halász] *háló*) | *birovin* — a *birov* — bolgár *in*-képzős továbbképzett alakváltozata (~ m. *bíró*) | *intov* (~ m. *hintó*; vö. GY. DÉCSY, Die ungarischen Lehnwörter der bulgarischen Sprache. Ural-altaische Bibliothek VII., Wiesbaden 1959. 29., 33. és 39. l.).

D) A szerb-horvátból:

aldov 'ein unblutiges Opfer' (~ m. *áldó*) | *alov* (~ m. *háló*) | *ašov* (~ m. *ásó*) | *birov* (~ m. *bíró*) | *cipov* 'weisses weizenbrot' (~ m. *cipó*) 'kleiner Laib Brot auf die Reise') | *čatlov* (~ m. *csatló* 'leiste, querholz') | *dakov* (~ m. *dákó* 'Billiardstock') | *hintov* ~ *intov* 'Kalesche, Kutsche' (~ m. *hintó*) | *hordov* 'Fass' (~ m. *hordó*) | *kankov* (< m. *kankó* 'gonorrhoea') | *kapov* (~ m. *kopó* 'Jagdhund, Spürhund') | *korov* ~ *korovina* 'Unkraut' (~ m. *kóró*) | *koršov* (HADROVICS legújabb idevágó dolgozata szerint a *kajhorvátban* van *koršol* változata is; a kettő viszonyáról l. e dolgozat 8. fejezetének c) pontját) | *kaj.-h. Laslov* (~ m. *László*; HADR.), *latov* (~ m. *látó* 'múlátó' — céhműszó) | *lopov* (~ m. *lopó* [szerszám]) | *logov* (~ m. *lógó* 'szekér része') | *kaj.-h. moždov* (~ m. *mosdó*; HADR.) | *šajtov* (~ m. *sajtó* 'Schraube') | *šarampov* 'eine Art Verschränkung' (~ m. *šorompó* 'Schranke') | *sabov* ~ *sabol* (~ m. *szabó*) | *vágó* 'Art wiegemesser → fig. dumm, Tölpel' (~ m. *vágó* [kés]) | *virostov* 'vigil' (~ m. *virrasztó*) stb. (MUNKÁCSI BERNÁT, Magyar elemek a déli szláv nyelvekben. NyK. XVII, 66—126. l. és L. HADROVICS, Neki problemi mađarskih elementa u srpskohrvatskom jeziku. Beogradski međunarodni slavistički sastanak. Beograd 1957. 503—510. l. — Mivel HADROVICS tanulmánya konkrét adatokban MUNKÁCSIÉHOZ képest mindössze három szónyi többletet tartalmaz, a fentiekben felsorolt szerb-horvát adatokat közvetlenül MUNKÁCSI tanulmányából idézem — külön megjelölés nélkül; HADROVICS új adatainál a szerzőre való utalással jelzem, hogy ezekben az esetekben MUNKÁCSIVAL szemben mutatkozó többlet-adatokról van szó.)

E) Nem érdektelen talán megjegyezni, hogy ilyen típusú magyar jövevényszavakat kimutathatunk az albán és az oszmán-török nyelvben is, ahová nyilvánvalóan a déli szláv nyelvek közvetítésével kerültek (vö. a következő szerzők idevonható adatait: 1. NORBERT YOKL, Die ungarischen Bestandteilen des albanischen Wortschatzes. Ung. Jb. VII. 1927. 46—48. l. — 2. VÁMBÉRY Á., Magyar és török-tatár szógyeztetések. NyK. VIII, 109—189. l. — 3. KÚNOS I., A török nyelv idegen elemei. NyK. XXVI, 438—454., XXVII, 52—63., 211—16. és 386—403., XXVIII, 34—54. l.).

3. Mint a példából kitűnik, szóvégi helyzetben a mai magyar hosszú ó- helyén egyik szláv nyelvben sem találunk hosszú -ó-t. Ez a helyzet a szlovákban is, amelyben pedig a magánhangzók kvantitása a hangsúlytól független és fonológiai szempontból releváns, azaz a nyelv jelentésmegkülönböztető elemként használja ki a hosszúság-rövidség-ellentétet. (Szándékosan említtem itt csak a szlovákot, noha *a*) ebből a szempontból a cseh nyelv ugyanúgy viselkedik, mint a szlovák, és *b*) véleményem szerint a cseh nyelvterület is közvetlenül érintkezett a régiségben a magyarral a (dél) morvaországi cseh nyelvjárásokon keresztül, — aminek bizonyítékait egy másik tanulmányomban lesz alkalmam felsorakoztatni, illetőleg kifejteni.) Tudni kell azonban, hogy a szlovákban főnév az egyes szám nominativusában — tekintettel a nemek és tövek szerint differenciált névszóragozási rendszerre — hosszú -ó-ra nem végződhet. Ebből talán arra lehetne következtetni, hogy a magyar -ó ~ szlovák -ou ~ -ov talán az átvevő nyelv ragozási rendszerébe való beilleszkedés szükségességétől megkövetelt alaktani értékű „hanghelyettesítés” eredménye. E mellett látszik tanúskodni az is, hogy a szóvégi magyar -ó kiküszöbölésére a szláv nyelvek ismernek más megoldásokat is, ha ezek ugyan jóval kisebb számban fordulnak is elő. Így pl. m. *fakó* > egyes szlovák nyelvjárásokban, a morva nyelvjárásokban és a csehben *fako* vagy *faka*, | m. *bagó* > cseh *bago* ~ *baga*, | m. *disznó* > cseh (és morva nyelvjárásai) *dišna*, | m. *csákó* > cseh *čáka*; | m. nyj-i *ganyó* > szarvasi szlov. *gaňa* 'aki rendetlenül öltözködik'; | m. *bajuszkényő* > kárpátukrán *bajuskeňa*, | m. *forгатó* 'kilincs' > kárpátukrán *forгita*, | m. *pipavájó* > kárpátukrán *pipavaj*, | m. *bankó*, *csapó*, *dugó*, *zsebbevaló* > pátukrkárán *bankó-ka*, *csapó-ka*, *dugó-ka*, *zsebbevalóka* (a -ka tárgyakat és személyeket jelölő főnevek nőnemű képzője, a szlovákban és a csehben is gyakran találkozunk vele: ennek segítségével illesztik be az átvett szavak egy részét a cseh, ill. szlovák ragozási rendszerbe); m. *ásó* > szbhv. *ašó*, | m. *kinstartó* > szbhv. *kinčarto*, | m. *László* > szbhv. *Laslo* (HADROVICS i. m. Meg kell jegyezmem, hogy idézett forrásaimból csak azokat az adatokat vettem át, a jelenség értelmezése tőlem való). Ide tartozik a m. *csákó* és *forгатó* 'a sisak tolldíszé' > le. *czako* és *forга* (*Zaręba*: Węgierskie zapożyczenia w polszczyźnie. — Język polski XXXI, 114). A m. -ó > szláv -ou ~ -ov és m. -ó > szláv -o, illetve -a ~ -ka viszonyára később még visszatérek.

4. A jelenséget többen leírták, illetve közöltek rá számos példát a magyarral érintkező szláv nyelvekből, de csak HADROVICS kísérte meg e jelenség magyarázatát a szerb-horvátban. HADROVICSON kívül — de talán az ő nyomdokain haladva — érintette a kérdést BALECZKI EMIL (Vengerszkije zaimsztvovanyija v lemkovszkom govore szela Komlóska v Vengrii. *Studia Slavica* IV. 1958, 34. és 38. l.), továbbá DEZSŐ LÁSZLÓ is (K voproszu o vengerszkich zaimsztvovanyijach v zakarpatszkich pamjatnyikach XVI—XVIII. vekov. Uo. 80—1. l.). Egy évvel utánuk, a bánáti bolgár nyelvjárások ilyen típusú magyar jövevényszavaival kapcsolatban SZTOJKO SZTOJKOV, a szófiai egyetem tanára foglalkozott ezzel a kérdéssel — már a fentiekben idézett fontos tanulmányában. SZTOJKOV úttörő megfigyelési kísérletét később még ismertetni fogom.

5. Tekintettel arra, hogy HADROVICS idézett cikke horvát nyelven jelent meg a III. nemzetközi szlavisztikai kongresszus előadásait tartalmazó, Magyar-

országban nehezen hozzáférhető kötetben, célszerűnek tartom itt részletesen ismertetni HADROVICSnak a tárgyalt jelenségekre vonatkozó fejtegetéseit.

HADROVICS a *kaj*-nyj.-beli magyar elemek átvételének kronológiáját a magyar hangtörténet két sajátsága alapján próbálja tisztázni. Ezek 1. az ómagyar rövid magánhangzók nyíltabbá válása egy fokkal (*higy* > *hëgy*, | *kírísz* > *kërész*, | *gyüngy* > *gyöngy*, | *humak* > *homok*, | *bukur* > *bokor* stb.), és 2. az ómagyar diftongusok egyhangúsodása (*-ay* ~ *-oy* > *ó*, *eü* > *ö*). E magyar hangtörténeti sajátságok érvényesítése a szóátvételek kronológiájának megállapításában elvileg helyes: mivel a szerb-horvátban e két hangváltozás nem érvényesült, azok a magyar jövevényszavak, amelyek e változásoknak a magyarban való lezajlása előtt kerültek át a szerb-horvátba, a korábbi magyar hangállapotot, azaz a zártabb fokot és a diftongust kell, hogy őrizzék. Az első sajátság érvényesítésével HADROVICS kétségtelenül eredményeket ér el. Az ómagyar diftongusok egyhangúsodása tételének érvényesítése azonban nem vezet kétségtelen eredményre, sőt, az esetek nagyobb részében egyáltalán nem vezet semmilyen eredményre, noha HADROVICS — mint ez fejtegetéseiből kitűnik — az egykori magyar diftongusok egyhangúsodását, GOMBOCZCAL összhangban, általános érvényű hangváltozásnak tekinti, amely az egész magyar nyelvterületre kiterjedt, minden magyar záródó diftongust elért. HADROVICS is látja, hogy a szerb-horvátban meglévő magyar jövevényszavak tömegének szóvégét nem lehet az ómagyar diftongus megőrzésével magyarázni, mert az esetek túlnyomó részében kétségtelenül nem ómagyarkori átvételekről van szó. Ezért H. más magyarázattal próbálkozik, hogy megfejtse, hogyan keletkezett az átvett magyar szavak (szerinte) szóvégi *ó*-ja helyén a szerb-horvátban szinte általános *-ov* szóvég.

HADROVICS, amikor az ómagyar diftongusok egyhangúsodásának tételét próbálja alkalmazni, számbaveszi azt az igen bonyolult képet, amely az alakok többféleségéből adódik: „a régi magyarban *ou* ra, a maiban *ó*-ra végződő szavak a szerb-horvátban *-ov*, *-ol* és esetleg *-o* végződéssel fordulnak elő” (508), mégpedig nem valamiféle pontosan elhatárolható területi megoszlásban, sőt „egyazon szerző is hol az egyiket, hol a másikat használja” (pl. PERGOŠIĆ-nál előfordul a *Laslo* és *Laslov* alakváltozat is — i. h. 509.); „sőt, mi több: arra is vannak adatok, hogy az *-o* kronológiailag megelőzi az *-ov* szóvéget, mint pl. az *ašo*, *ašov* (< m. *ásó*) esetében, ahol a legrégebbi adat az *ašo* alakra vonatkozik.” Az adatok ilyen ellentmondásossága mellett HADROVICS arra a következtetésre jut, hogy a szerb-horvátban nagy számban meglévő *-ov* végű magyar jövevényeket nem lehet egységesen az ómagyar diftongus megőrzőinek tekinteni (ami egyébként az ómagyar diftongusok sorsát illető felfogásából logikusan következne), az *-o* szóvégben viszont a fejlődés egy újabb fokának képviselőjét látni. Ezért a továbbiakban helyesen mutat rá arra, hogy „külön kell azonban kezelni a szóbelseji és a szóvégi helyzetű diftongusokat, minthogy a szóvég alakulására morfológiai mozzanatok is befolyással lehetnek”.

HADROVICS más magyarázatot keres a szerb-horvátba átkerült magyar jövevényszavak *-ov* szóvége eredetének megmagyarázására; a magyar jövevényszó-kutatásban szinte egyeduralkodó hangtani-hangtörténeti szemponttal szemben — amelynek érvényesítése a tárgyalt jelenség magyarázatában nem vezetett sikerre — alaktani nézőpontot érvényesít: rámutat, hogy a szóbelseji, illetve szóvégi helyzetben levő diftongusokat célszerű külön kezelni, „minthogy a szóvég alakulására morfológiai mozzanatok is befolyással lehetnek” (i. h.

508.). Miután megvizsgálja a latin eredetű -o végű szerb-horvát szavak, helyesebben nevek (*Leo, Nero, Otto, Scipio*) alakítani viselkedését, amelyek ragozva vagy megtartják latin -n tövüket (gen. *Leona, Nerona, Ottona, Scipiona*), vagy — szerinte a népi ragozásban — a latin -o és a horvát rag közé egy -v-t fejlesztenek (példái: *Leova, Ottova* . . .), megállapítja, hogy a magyar -ó végű szavakat (amelyek mind népi átvételűek) is így ragozhatták (pl. nom. *ašo*, gen. *ašova*, dat. *ašovu* stb.) és „a -v-s indirekt esetekből való elvonással könnyen jöhetnek létre az -ov végű nominatívusok” (i. h. 509.). — Ezzel aztán HADROVICS megmagyarázni véli a szerb-horvát -ov végű magyar jövevényszavak különböző változatai közt mutatkozó ellentmondásokat is, pl. az -o-ra végződő alakváltozat korábbi előfordulását az -ov végű alakváltozatnál, vagy az -o és -ov szóvég váltakozását ugyanabban a szóban ugyanannál a szerzőnél.

Magyar szempontból ez az eredmény HADROVICS szerint azt jelenti, hogy a szerb-horvátban -ov-ra végződő magyar jövevényszavak újabb és nagyobb része egy -ó-ra végződő magyar előzményre megy vissza. Szerinte ugyanis az ómagyar diftongusok monoftongizálódtak, tehát az ómagyar kor után a tárgyalt szavak a magyarban csak -ó-ra végződhettek, csak szóvégi -ó-val kerülhettek át a szerb-horvátba és csak a szerb-horvát nyelvben történt belső fejlődés útján nyerhették -ov végződésüket.

6. Bármennyire is tetszetős HADROVICS magyarázata, nehéz vele egyet-érteni. HADROVICS a jelenséget csak a szerb-horvátban vizsgálja, és nem említi, hogy ez a magyarral érintkező valamennyi szláv nyelvben megvan, mint azt az általam idézett bőséges példaanyag bizonyítja. Nyilvánvaló, hogy a magyar jövevényszavak ilyen sokaságának -ov szóvéget a különböző szláv nyelvekben nem lehet HADROVICSNAK a szerb-horvát nyelv belső fejlődésére valószínűsített érveivel magyarázni.

Nem lehet ma már abból kiindulni, hogy az ómagyar diftongusok egyszerűsödtek, illetve a kettőshangzók monoftongizálódása az ómagyar kor végéig a magyar nyelv egészében lezajlott, — mint azt GOMBOCZ (ÖM. II, 1. rész 83. l.) és nyomán HORGER (Magyar Nyelvjárások, 37—43. l.) vallotta. Nem állíthatjuk tehát azt sem, hogy az -ov szláv szóvég az újabb keletű magyar jövevényszavakban nem lehet egy záródó típusú szóvégi magyar kettőshangzó átvétele. Ennek a GOMBOCZ-féle felfogásnak ugyan még ma is vannak tekintélyes hívei a magyar nyelvészek közt (vö. pl. BÁRCZI, Hangtörténet² 96—99. l.), de van ma már számos és nem kevésbé tekintélyes ellenzője is, akik — úgy vélem — a magyar kettőshangzók történetének helyes értelmezését képviselik (vö. PAIS, Irányelvek a magyar hangtörténet tárgyalásához. MNy. XLVI, 111. l., továbbá BENKŐ, MNy. XLVII, 223. l., KÁLMÁN, NyK. LIV, 282. l., DEME, Nyelvatlaszunk funkciója és további problémái. Budapest 1956. 311. l.). Ez az egyre erősebb ellenvélemény legalábbis óvatosságra és a magyar nyelvtörténeti, és természetesen és elsősorban a magyar nyelvjárási anyag gondosabb számbavételére kell, hogy intse azokat, akik ma is a régibb felfogást vallják ebben a kérdésben, mint már PAIS felhívta erre a figyelmünket (i. m. 109. l.).

Ezért nem lehet kizárni annak lehetőségét, hogy a szláv nyelvekbeli idevágó magyar jövevényszavak -ov végződése esetleg egy magyar záródó típusú -au ~ -ou diftongus folytatása.

7. Amikor ugyanis GOMBOCZ kidolgozta — helyesebben: összefoglalta — a magyar hangtörténetet, még nem vizsgálták szisztematikusan a magyar nyelvjárások hangtani ~ fonológiai viszonyait. GOMBOCZ tehát csak az írásos nyelvelmékekre támaszkodhatott, és ezeknek száma az ómagyar kor végéig vajmi kevés, ezek is véletlenül őrződtek meg, semmiképpen sem képviselik tehát az egész magyar nyelvterületet. Ezekben az ómagyar nyelvelmékekben, ami az írásbeliség gyakorlatát illeti, valóban tapasztalható a monoftongizációra irányuló tendencia, illetve — és talán pontosabban mondva: a helyesírás egyszerűsítésére —, valamint az írásbeli gyakorlat egységesítésére való törekvés. Mivel ez a tendencia valamennyi megőrződött korabeli emlékekben észlelhető, GOMBOCZ úgy látta, hogy a diftongusok az ómagyar kor végéig az egész magyar nyelvterületen monoftongizálódtak.

GOMBOCZnak ezt a tételét a maga korában általában — mintegy hangtörvényként — elfogadták. Nem véletlen, hogy az e tekintetben megvolt korábbi teljes egyetértés éppen az ötvenes években bomlott meg, és ma már aligha van GOMBOCZ tételének olyan híve, aki azt maradéktalanul vallaná, kivéve egy-két egykori tanítványát, aki GOMBOCZ óta már nem tart lépést a magyar nyelvtörténeti kutatással. A harmincas években fellendült magyar nyelvjárási kutatások, de különösen az 1949 óta a Nyelvtudományi Intézet keretében rendszeresen végzett munka nyomán ugyanis kitűnt, hogy az *ay-*, *oy-*féle, záródó típusú diftongusok a mai magyar nyelvterület tekintélyes részén, és különösen peremvidékein ma is élnek, szóbelseji és szóvégi helyzetben egyaránt. Érthető tehát, hogy az ómagyar diftongus sorsának megítélésében ezek után fordulatnak kellett bekövetkeznie: GOMBOCZ tétele felülvizsgálatra szorult. Ma már vitathatatlan, hogy az ómagyarban mutatkozó monoftongizálódási tendencia nem érvényesült az egész magyar nyelvterületen: annak jelentős részén a diftongusok megőrződtek a közép-magyarokon keresztül máig. A záródó diftongusterület olyan nagy, hogy az azon élő diftongusokat semmiképpen sem lehet a közép-magyarban — és különösen főleg a XVIII. században — keletkezett és elterjedt másodlagos diftongusoknak tekinteni (mint pl. BÁRCZI teszi, i. h.). Hiszen ebben a korban a nyelvjárások közt meginduló és az irodalom fejlődésével, terjedésével, valamint a polgáriasulás felé való fejlődéssel egyre gyorsuló kiegyenlítődése mellett már nemcsak hogy egy akkor kialakuló nyelvjárási sajátság nem terjedhet el ekkora — és szinte az egész magyar nyelvterületet átfogó — területen, hanem még az ősrégi és régi, igen elterjedt sajátságok is egyre inkább tért vesztenek, és egyre inkább a peremvidékekre, illetőleg a nyelvterület belsején is egyre szűkebb területekre szorulnak vissza. Ezzel természetesen nem akarom tagadni azt, hogy nyelvjárási sajátságok nem keletkezhetnek a nyelvjárások integrálódásának meggyorsulása körülményei közepette, vagy akár az egységes nemzeti piac kialakulása után, a már nemzeti fejlődés körülményei közt. Erre a magyar nyelvjárások történetéből és más nyelvek nyelvjárásosságából is tömegével idézhetnénk példákat, csakhogy egyetlenről sem tudnék kimutatni azt, hogy ezek nagy területen elterjedtek, elterjedhettek volna.

Az ómagyar diftongusok sorsáról szóló újabb felfogást tehát a magyar nyelv(járás)történet tényei teljes mértékben igazolják, de igazolják a más nyelvek ~ nyelvjárások történetéből leszűrt általános nyelvészeti ismereteink is. Ezért GOMBOCZ elavult tételének mai hívei, így HADROVICS is, ma már semmilyen elfogadható érvekkel nem tudják erre a tételre épített elméleteiket igazolni. Végeredményben az újabb felfogást támogatja a szláv

nyelvekből idézett (idevágó) magyar jövevényszavak hatalmas tömege akkor is, ha azok átvételének korát itt nem is vizsgáljuk, mert az esetek döntő többségében — szláv nyelvtörténeti szótárak híján — nem is tudnók megállapítani. Megjegyzendő, hogy BÁRCZI (i. h. és MNy. XLIX, 35—6) újabban elismeri, hogy az az egyes nyelvjárásainkban ma meglevő *ou*, *ou̇*-féle záródó típusú kettőshangzók esetleg valóban „megőrzött régiségek”, — ez a megállapítás azonban nyilván elkerülte HADROVICS figyelmét, és így nem aknázhatta ki magyarázási lehetőségként.

8. HADROVICS magyarázatáról az eddigiekben elmondott véleményemet a következőképpen foglalhatom össze:

a) HADROVICS magyarázatának egyik nagy gyengéje az, hogy ő a kérdéses jelenséget csak a szerb-horvátban vizsgálja, és nem veszi figyelembe, hogy az a magyarral érintkező valamennyi szláv nyelvben, illetve nyelvjárásban megvan. Ebből már levontam az elméleti következtetést: „nyilvánvaló, hogy a magyar jövevényszavak ilyen sokaságának *-ov* szóvégét a különböző szláv nyelvekben nem lehet HADROVICSnak a szerb-horvát nyelv belső fejlődésére valószínűsített érveivel magyarázni” (6. fejezet).

Erre a gyenge pontra, mint ennek a magyarázatnak alapvetően téves elemére, tőlem függetlenül rámutatott SZTOJKOV is (i. m.) hivatkozva arra, hogy ilyen módon a bánáti bolgár nyelvjárások kérdéses magyar jövevényszavainak *-of*, *-uf* végződését nem lehet magyarázni, minthogy a bolgárban esetragozás — nincs. Helyes ösztönrel arra is rámutatott SZTOJKOV, hogy e jelenség forrását alighanem a magyar nyelvjárások hangtani viszonyaiban kell keresni. Ő természetesen a kérdésben tovább nem juthatott, nem is törekedhetett erre, minthogy ő bolgár dialektológus, és a magyar hangtörténetben és nyelvjárásban járatlan.

b) HADROVICS magyarázatának másik nagy hiányossága pedig az, hogy ma is fenntartás nélkül elfogadja GOMBOCZ idézett elavult tételét, és egyáltalán nem fordít figyelmet a magyar diftongusok nyelvjárási viszonyaira — még a szerb-horvátal érintkező magyar nyelvjárásokban sem.

Ezekhez még valamit hozzá kell tennem. Nem megnyugtató az sem, hogy HADROVICS, amikor a magyar eredetű szavak szóvégének alakulását a latin eredetű „szavak” fejlődésének analógiájával próbálja magyarázni, voltaképpen nem latin eredetű *közszavakat*, hanem négy latin *tulajdonnevet* idéz példaként és ezek közül kettővel tudja a magyar eredetű szavak szóvégével kapcsolatban feltett analóg fejlődést (egy *-v*-elem kifejlesztése a nominativus *-o*-ja és az indirekt esetek ragja közt) szemléltetni, de megjegyzendő, hogy e latin eredetű nevek nominativusa *-o* végű maradt az indirekt esetekbeli másodlagos *v* ellenére is. Ilyen fejlődés végbemehetett talán egyes szavak esetében, sőt ezek analógiás úton hathattak is, de ilyen módon aligha lehet megmagyarázni a *-ov* nominativusi végződés eredetét a szavak óriási tömegében.

Végül növeli HADROVICS magyarázatával szemben támadt kételyeimet az is, hogy az *-o*, *-ol* és *-ov* végű szerb-horvát alakok közötti látszólagos ellentmondást másképp is fel lehet oldani. Erre a későbbiekben még szintén kitérek.

9. Mivel a) a jelenség nem egy, hanem a magyarral érintkező többi szláv nyelvből is ismert, továbbá b) mivel a mai magyar köz- és irodalmi

nyelvi szóvégi *-ó*-nak *-ou* diftongussal, ill. *-ov* szóvéggel való helyettesítése a szláv nyelvekbe való átvétel során nem szükségszerű (hiszen más megoldási lehetőségek is vannak), véleményem szerint talán helyesebb a jelenség okát inkább a z á t a d ó m a g y a r n y e l v j á r á s b a n, illetve az átkerülő szavak magyar hangalakjában keresnünk.

Tárgyalt jelenségünk ismeretes a szlovákban (a magyar nyelvterület északkeleti peremével érintkező szlovák nyelvjárásokból és a szarvasi szlovák sziget nyelvjárásából való adataink), a kárpátukránban, a bánáti bolgár nyelvjárásokban és a szerb-horvátban (pontosabban főleg a *kaj*-nyelvjárásban, továbbá a magyarral érintkező vajdasági és szlavóniai nyelvjárásokban, de egyes esetekben a délibb — a magyarral nem érintkező és a *kaj*-nyelvjárással szemben általában archaikusabb — *csa*-nyelvjárásokban is). A szóba jövő magyar jövevényszavak főleg az újkorban zajló nyelvi érintkezésekről és szókölcsönzésekről tanúskodnak. A mai m. köznyelvi *-ó* helyén álló szláv *-ou*, *ov*- tehát a m. nyelvterület északi, északkeleti, délkeleti és déli-délnyugati peremével érintkező szláv nyelvekben, illetve a magyar nyelvterület peremén elhelyezkedő szláv nyelvjárásokban (a magyar nyelvterületen belüli szlovák szigetnyelvjárások közül a szarvasi nyj.-ban ismeretes). Ez a sáv (amely az itt idézett adataim szerint keleten megszakad, mert ott a m. nyelv nem szláv nyelvekkel, hanem a románnal érintkezik) — magyar nyelvi tekintetben bizonyos szempontból egységes területet alkot, amelyre az *-ou*, *-au*, *-aŭ*-féle záródó diftongusok megléte a jellemző. (A románban tapasztalható, esetleg ide vonható jelenségekkel nem kívánok foglalkozni, minthogy nem vagyok a román nyelv ismerője és szakértője.)

Véleményem szerint a magyarral érintkező szláv nyelvek, amelyek a magyar köznyelvi *-ó* helyén a magyarból átvett szavakban ma *-ou*-féle záródó diftongust, illetve *-ov* szóvéget mutatnak, e r e d e t i m a g y a r d i f t o n g u s t ű r i z n e k, illetve eredeti magyar diftongussal végződő szót illesztettek be a szláv nyelvekben szokásos, tehát a szóvég morfológiája szempontjából kifogástalan *-ov* ~ *-av* szóvéggel saját szótani, helyesebben morfológiai rendszerükbe. A tárgyalt esetekben tehát nem magyar *ó* > szláv *-ou* ~ *ov*, illetőleg *-au* ~ *-av* hangfejlődésről vagy hanghelyettesítésről, hanem a magyar diftongus megőrzéséről, illetőleg a magyar diftongus megőrzéséről, illetőleg a magyar diftongusnak szláv *-ov* ~ *-av* nominális formánssal való felcseréléséről, azaz morfológiai jellegű helyettesítéséről van szó, ami a szláv (tövektől és nemektől meghatározott) névszóragozási rendszerbe, illetőleg a szláv névszók végződésének szilárd törvényszerűségektől szabályozott morfológiai rendszerébe való beillesztésének kényszere (Systemszwang) hatása alatt történik.

A magyar diftongusok szóalakok átvételéről szóló feltevésünk mellett szól — a magyar nyelvjárásosságon, illetve a magyar nyelvöldrajzi tényeken kívül — SZROJKOVNAK a bolgárral kapcsolatos megállapítása (hogy ugyanis a bolgárban nincs esetragozás), amely már önmagában is cáfolja HADROVICS elméletének általános érvényét a szláv nyelvekre vonatkozóan. De cáfolják azt, illetőleg a mi véleményünket igazolják a kárpátukrán nyelvjárásokból idézett magyar jövevényszavakból levonható magyar nyelvtörténeti tanulságok is.

Mint már kifejtettem, ezeket a kárpátukrán nyelvjárásokba átkerült magyar jövevényszavakat érte az ukrán zártszótagbeli *o* > *i* hangtörvény. Ezek a példák tehát, miután ennek az ukrán hangtörvénynek a nyomát

viselik magukon, világosan mutatják a következőt: a magyarokkal érintkező kárpátukránok magyar diftongusos szóalakokat vettek át; ezeket -v-vel illesztették be a maguk ragozási rendszerébe, és ukránul ragozták. Ezek a szóalakok azonban a kétnyelvű peremterületekről elterjedtek a belső — egy-nyelvű — kárpátukrán területekre is, ahol a megfelelő magyar (diftongusos) szóalakkal való összetartozásuk már nem volt, nem lehetett tudatos. Itt érte ezeket a szavakat a zártszótagbeli $o > i$ ukrán hangtörvény. Ekkor azonban már szilárd paradigmájuk volt, amelyen belül a nominativuszban az egykori magyar diftongus -o- eleme zárt helyzetben, míg a ragos alakokban nyílt helyzetben volt. Ebből van az $i \sim o$ váltakozás ezeknek a magyar jövevényszavaknak a paradigmáján belül — ugyanúgy, mint az ősi szláv szavakban (vö. *kiň* ~ gen. *koňa* stb.). Ez a fejlődés tehát kétséget kizáróan bizonyítja, hogy ezekben az esetekben -ou diftongusra végződő magyar szóalakok mentek át a kárpátukrán nyelvjárásokba.

10. Vissza kell még térnem a tárgyalt magyar jövevényszavaknak a szerb-horvátban, illetve más szláv nyelvekben meglevő -o-, ill. más végű alakváltozataira.

A csehben, illetve a morva nyelvjárásokban a tárgyalt típushoz tartozó szavaknak nincs -ov szóvége. Ez nem azt jelenti, hogy az itt megtalálható idetartozó szavak, mint pl. *fako* ~ *faka* (< m. *fakó*), | *bagó* ~ -*baga* (< m. *bagó*, | *čáka* (< m. *csákó*), | *disna* (< m. *disznó*) tudós átvételek volnának, — hanem annyit jelent, hogy ezek a szavak vagy a magyar köznyelvből (pl. *bagó*, *csákó*) kerültek a csehbe, vagy diftongusmentes magyar nyelvjárásból közvetlen népi érintkezés útján a morva nyelvjárásokba. Ilyen közvetlen, tehát a nyugatszlovák nyelvjárástól független, népi érintkezés a morvaországi cseh jellegű nyelvjárási terület és a magyar nyelvterület közt véleményem szerint volt. Az ebben a közvetlen morva—magyar nyelvi érintkezésben érdekelt magyar (északnyugati és részben dunántúli) nyelvjárási terület diftongusmentes. A cseh köznyelv, illetve a morvaországi nyelvjárások az érintett magyar szavakat szóvégi hosszú ó-val ismerték meg. Mivel azonban a csehben és a szlovákban abszolút szóvégen hosszú ó nem állhat, o-val, illetve a-val helyettesítve illesztették be ezeket a jövevényeket a cseh, illetve szlovák szókincs morfológiai rendszerébe. Ezekben a szavakban tehát nem m. -ó > szláv -o ~ -a hangváltozás, hanem morfológiai jellegű hanghelyettesítés, illetve formáncscere történt.

A szlovák nyelvjárásokban szórványosan előforduló -o ~ -a végződésű alakváltozatok eredetét ugyanígy fogom fel (a nyugat-szlovák és a közép-, illetve kelet-szlovák északi—tehát nem a magyarral érintkező — területeiről van szó); figyelembe veszem azt, hogy a nyugati-szlovák nyelvjárási terület egy északnyugati (tehát záródó diftongusmentes) magyar nyelvjárási területtel érintkezik, a szlovák északi területek férfilakossága viszont (akik nyelvjárásuk szerint a nyugati, közép és keleti szlovák nyelvjárási területhez tartoznak), idénymunkásként évente hónapokat töltött Budapesten és egyéb magyar városokban építőmunkán — tehát nem diftongusos magyar környezetben.

A magyar északkeleti nyelvjárási területtel érintkező szlovák nyelvjárásokban és a kárpátukránban is előfordulnak ide tartozó -o ~ -a végződésű alakváltozatok, noha a velük érintkező magyar nyelvjárások diftongusosak. Ezt azzal magyarázhatjuk, hogy ezeknek a területeknek szlovák, ill. ukrán lakói a diftongusos magyar nyelvjárás mellett, ki voltak és vannak téve a

magyar köznyelv hatásának is a szlovák, illetve ukrán nyelvterületbe ékelt vegyes lakosságú városokban, amelyek e területek gazdasági és kulturális központjai. E mellett a köznyelvi hatást közvetíthették felénk a múlt század második felétől a magyar kormányok magyarosító politikájának megvalósítása végett e községekbe helyezett magyar nemzetiségű hivatalos személyek (jegyző, csendőrőrs és a század végétől gyakran a tanító is); végül a kárpát-ukrán nyelvjárásokban a magyar köznyelvi hatás a budapesti építkezéseken végzett idénymunka révén is érvényesült. Talán figyelemre méltó, hogy adataim szerint, a kárpát-ukrán nyelvjárások a szónévi -ó kiküszöbölése érdekében a magyar -ó: szláv -o ~ -a formáncscsere mellett más morfológiai eszközzel is élnek: az átvett magyar szót (magyar szónévi -ó-ját is megtartotta) megtoldják egy, a kárpát-ukránban gyakori (pl. -ka nőnemű) képzővel, és így illesztik be a jövevényt a saját nyelvi szótani-morfológiai rendszerbe (vö. pl. a kárpát-ukrán *bankóka*, *čapóka*, *dugóka*, *žebevalóka* szavakat). — A lengyelből idézett *czako* és *forga* is egy magyar -ó végű változatra mennek vissza, de nem közvetlen népi érintkezés révén, hanem udvari-nemesi kapcsolatok útján kerültek a lengyelbe.

II. Még néhány szót HADROVICS „ellentmondó” adatairól.

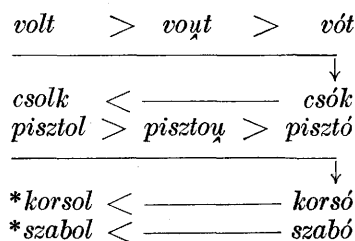
a) Azt hiszem, nem meglepő, hogy a szerb-horvátban olyan szóalakpárokat is találunk, mint az *ašo ~ ašov*, *Laslo ~ Laslov*, sőt, az sem különös, ha ugyanaz a szerző egyazon művében a *Laslo* és *Laslov* alakváltozatot egyaránt használja. Ha a szerb-horvát belső törvényszerűségeiből indulunk ki, természetesen nehéz az ilyen alakpárok eredetét megmagyarázni. Ha azonban a magyar nyelvjárások környezetéből indulunk ki, nem találunk itt semmiféle „ellentmondást”. A szerb-horvát nyelvterület északkeleti pereme ugyanis záródó diftongusos magyar nyelvjárásokkal, és északnyugati pereme pedig diftongusmentes magyar nyelvjárásokkal érintkezik. Az *ašo ~ ašov* és *Laslo ~ Laslov* alakpárok két külön átvételre, ún. kettős átvételre vallanak: az *ašo* és *Laslo* változatok magyar diftongusmentes, azaz -ó végű alakváltozatok, az *ašov* és *Laslov* pedig magyar záródó diftongusos, tehát -ou (~ au) végű szóalakok átvételei.

A záródó típusú -ou ~ -au-féle megőrzött diftongusok területi megoszlását a térképmelléklet szemlélteti, ezt az MTA Nyelvtudományi Intézetében készülő Magyar Nyelvatlasz anyaga alapján Szőke István állította össze és rajzolta meg, amiért neki is köszönetet mondok. A térkép a nyelvatlasz vaktérképén készült, így annak szektorait (A, B, C stb.) és azokon belül a kutatópontokat (1, 2, 3 stb.) is megjelöli. (A térképmelléklet pontos olvasásához l. BÁRCZI GÉZA [szerkesztő], A magyar nyelvatlasz munkamódszere Budapest 1955. 86–92. l.)

b) A *korsól* 'korsó' és *sabol* 'szabó' alakváltozatokat HADROVICS nem tudja megmagyarázni, miután a szerb-horvát belső törvényszerűségeiből indul ki. E változatok -ol szónéve ugyanis nem a szerb-horvátban keletkezett, hanem e terület magyar nyelvjárásosságában alakult ki az ún. r e c i p r o k a n a l ó g i a útján (e műszó jelentéséről, illetve a vele megnevezett nyelvi jelenségről l. SULÁN, Pais-empl. 113. l.), amely kétnyelvű (ez esetben kétnyelvű) környezetben mindenkor érvényesül.

A magyar dialektológusok jól tudják, hogy a zártszótagbeli -l- a magyarban -u-vá vokalizálódik, ily módon a zártszótagbeli -ol + msh. hangkapcsolat -ou- diftongust ad, amely a diftongusmentes nyelvjárásokban -ó-vá

egyhangúsodik, pl.: *volt* > *vout* > *vót*, | *pisztol* > *pisztou* > *pisztó* stb. Kétnyelvű, illetve kétnyelvűjárásos környezetben azután az ilyenféle példák — a reciprok analógia útján — visszafelé is hatnak: a zártszótagbeli hosszú -ó- vagy az (akármilyen eredetű) -ou diftongus -ol- hangkapcsolattal helyettesítődik, mint ezt számtalan közismert példa mutatja (vö. pl. a *csók csolk* változatát stb., továbbá [szláv *Miškovcъ* >] ómagyar *Miskouc* > *Miskolc* stb.). Ily módon jöhetnek létre a szerb-horváttal érintkező magyar nyelvjárá-sokban a *korsó* és *szabó* alakok mellett a **korsol* és **szabol* magyar nyelvjárási alakváltozatok is, amelyek szintén átkerültek a szerb-horvátba. Ezt a fejlődési folyamatot a következő módon képzelhetjük el, illetve ábrázolhatjuk:

Hogy ezek a feltételezett, a magyar nyelvjárásokból ez idő szerint ki nem mutatható (**korsol*, **szabol*) szóalakváltozatok egykor a déldunántúli magyar nyelvjárásokban megvoltak, — azt éppen a szerb-horvát *koršol* és *sabol* változatok bizonyítják.

c) HADROVICSNAK az egy krónikából idézett horvát *kinčtarto* adata egy magyar -ó-s alak átvétele lehetne. Mivel azonban ez az adat k ö n y v s z ó, kérdés, hogy egyáltalán magyar jövevényszónak tekinthetjük-e a horvátban. A *kinčstartó* szó ugyanis magyar udvari méltóságnév, és ha a fenti horvát adat m a g y a r t á r g y ú szövegben szerepel, lehet alkalmi tudós átvétel („Lapax legomenon”), illetőleg magyar-környezetfestő stíluselem is.

12. Befejezésül néhány általános érvényű következtetést szeretnék levonni:

a) A szókölesönzés tényeinek vizsgálata során szükséges maximális mértékben figyelembe venni mind az átadó, mind az átvevő nyelv nyelv-járá-s o s s á g á t.

b) A nem rokon nyelvek közt történő szókölesönzés során tekintetbe kell venni az ún. r e n d s z e r k é n y s z e r tényét, vagyis azt, hogy a kölesönzött szavak beillesztése az átvevő nyelv morfológiai ~ morfonológiai rendszerébe s z ü k s é g s z e r ú és az átvevő nyelv rendszerében kimutatható t ö r v é n y s z e r ú s é g e k szerint történik.

c) Ha a különböző nyelvekben egy bizonyos jelenség csak egyetlen nyelvből származó jövevényszavakban mutatkozik meg, e jelenség o k á t nem az átvevő nyelvek belső törvényszerűségeiben, hanem az átadó nyelvben, pontosabban annak dialektális sokféleségében kell keresni.

d) Helytelenek és elfogadhatatlanok a „hangtörténeten” alapuló olyan feltevések és elméletek, amelyeket nem igazol az adott nyelv nyelv-já-rá-s o s s á g a. Az ellentmondó nyelvjárási adatok éppen arra utalnak, hogy az adott hangtörténeti tétel a nyelvjárásosság alapján fel-ül-vizsgálatra és kiigazításra szorul.

